

QARAQALPAQ BAQSISHÍLIQ MEKTEPLERINIŇ PAYDA BOLÍWÍ HÁM BÓLINIWÍ

Tuyana Erejepov – *assistent oqıtwshı*

tuyanaerejepov633@gmail.com

ÓzMKOMI NF «Folklor hám etnografiya» kafedrası

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗДЕЛЕНИЕ КАРАКАЛПАКСКИХ ШКОЛ БАХШИ

Туяна Ережепов – *ассистент-преподаватель*

кафедры "Фольклор и этнография" ГИИКУЗ

THE FORMATION AND DIVISION OF KARAKALPAK BAKHSHI SCHOOLS

Tuyana Erejepov – *Assistant Lecturer*

Department of Folklore and Ethnography, UzSIAC

Tayanış sózler: baqsishılıq, qaraqalpaq folklorı, baqsı, mektep, ustaz-shákirt dástúri, dástan, epik óner, lirikalıq qosıqlar, atqarıw usulı, xalq madeniyatı, Aral boyı mektebi, Amiwdarya boyı mektebi, mádeniy miyras.

Rezyume. Usı ilimiy maqalada qaraqalpaq baqsishılıq mektepleriniń payda bolıwı hám bóliniwı mádeniy-tariyxıy process sıpatında IMRAD talaplarına muwapıq túrde úyreniledi. Izertlewde baqsishılıq sanaatınıń qalıplesiwine tásir etken geografiyalıq, tariyxıy hám sociallıq faktorlar tallanadı. Sonday-aq, ustaz-shákirt dástúriń roli, baqsishılıq mektepleriniń tiykarǵı belgileri hám olardıń stilistikalıq ózgeshelikleri anıqlanadı. Maqalada Aralboyı, Ámiwdarya boyı hám qospa mekteplerdiń payda bolıwı menen bóliniw sebepleri kórip shıǵılıp, olardıń milliy mádeniy miyrastı saqlawdaǵı áhmieti tiykarlanadı.

Ключевые слова: Бахшичилик, каракалпакский фольклор, бахши, школа, традиция наставник-ученик, эпос, эпическая промышленность, лирические песни, стиль исполнения, народная культура, Приаральская школа, Приамударьинская школа, культурное наследие.

Резюме. В данной научной статье возникновение и разделение каракалпакских школ бахши изучается как культурно-исторический процесс в соответствии с требованиями IMRAD. В исследовании анализируются географические, исторические и социальные факторы, повлиявшие на формирование искусства бахши. Также определяется роль традиции "мастер-ученик," основные черты школ бахши и их стилистические особенности. В статье рассматриваются причины возникновения и разделения Приаралья, Амударьи и совместных школ, и обосновывается их значение в сохранении национального культурного наследия.

Keywords: Bakhshi art, Karakalpak folklore, bakhshi, school, teacher-student tradition, dastan, epic art, lyrical songs, performance style, folk culture, Aral Sea school, Amudarya school, cultural heritage.

Summary. This scientific article examines the emergence and division of Karakalpak bakhshi schools as a cultural-historical process in accordance with IMRAD requirements. The study analyzes the geographical, historical, and social factors that influenced the formation of the bakhshi art. The role of the "ustoz-shogird" tradition, the main features of bakhshi schools, and their stylistic features will also be determined. The article examines the reasons for the emergence and division of the Aral Sea region, the Amu Darya region, and joint schools, substantiating their importance in preserving national cultural heritage.

Kirisiw. Qaraqalpaq xalqınıń ruxaniy madeniyatında baqsishılıq óneri ayırıqsha orın tutadı. Bul óner túri arqalı xalq óz tariyxın, úrip-ádetlerin hám dúnyatanıwın saqlap kelgen. Baqsılar tek gána sazende yáki qosıq aytıwshı emes, al olar ruxaniy bilim iyesi, tarixiy yad tasıwshı retinde qádirlenedi.

Búgingi kúnde globalizaciya jarayanları milliy madeniyatqa tásir etip atırǵan bir waqıtta, baqsishılıq mektepleriniń payda bolıwı hám boliniwın ilimiy negizde úyreniw áhmiyetli bolıp tabıladı. Usı maqalanıń maqseti – qaraqalpaq baqsishılıq mektepleriniń qalıplesiw sebeplerin, rawajlanıw basqışların hám olardıń bóliniw jolların anıqlaw.

Usıllar

Izertlew jumısında tómendegi ilimiy metodlar qollanıldı: **Tariyxıy-salıstırmalı metod** – baqsishılıq mektepleriniń payda bolıwın tariyxıy kontekstte qarastırıw;

• **Sistemalı analiz** – mekteplerdiń strukturası hám belgilerin analiz etiw;

• **Folklorlıq dereklerdi úyreniw** – dástanlar, qosıqlar hám awızeki materiallar negizinde juwmaq shıǵarıw;

• **Komparativ metod** – turli mekteplerdiń stilistikalıq ayırmashılıqların salıstırıw.

Nátiyjeler

Izertlew nátiyjeleri kórsetkenindey, baqsishılıq mektepleriniń qalıplesiwi birneshe faktorlar menen baylanıslı. Eń baslısı – ustaz-

shakirt dástúri. Belgili baqsılar óz bilim hám tájiriybesin keleshek áwladqa jetkizip, dóretiwshilik izbe-izlikti qamtıp alǵan.

Geografiyalıq ortanın ózgeshelikleri de úlken rol oynadı. Aral boyı aymaqlarında epik dástanlar keń rawajlansa, Amudarya boyında lirikalıq baǵdar basım bolǵan. Keyingi dawirlerde bolsa túrli mektepler elementlerin biriktirgen zamanagóy baǵdar óz natıyjelerine iye bola baslaǵanlıǵın bildiredi.

Baqsishılıq mektepleriniń negizgi belgileri: Hár bir mektep tómendegi sipatlar menen ajıraladı:

- repertuar ózgesheligi;
- atqarıw texnikası;
- saz asbapların qollanıw;
- poetikalıq til hám obrazlılıq.

Baqsishılıq mektepleriniń boliniwi: Izertlew natıyjelerine kóre, qaraqalpaq baqsishılıq sanaatında tómendegi negizgi mektepler ajratıldı:

• **Aral boyı mektebi** – epik dástanlarga bay, dramatikalıq atqarıw uslıbı menen belgili.

• **Amudarya boyı mektebi** – lirikalıq, sezimtalıq atqarıw basım.

• **Qospa mektep** – túrli mektepler elementlerin biriktirgen zamanagóy baǵdar.

Bóliniw sebepleri: Baqsishılıq mektepleriniń bóliniwine tómendegi faktorlar tásir etkeni anıqlandı:

- geografiyalıq alıslıq;
- dóretiwshilik ayırmashılıqlar;
- xalıq talǵamınıń ózgeriwi;
- sotsiallıq hám madeniy transformaciýalar.

Dodalaw

Alınǵan natıyjeler kórsetkenindey, baqsishılıq mektepleriniń qalıplesiwi tabiǵiy madeniy evolyuciya nátiyjesi bolıp tabıladı. Hár bir mektep belgili bir aymaqtıń ruxaniy kórinislerin sáwlelendirip, sol ortanın estetikalıq talǵamın bildiredi. Sonday-aq, ustaz-shákirt dástúriń saqlanıwı mekteplerdiń uzluksız rawajlanıwın támiyinlegen. Zamanagóy dáwirde bolsa, qospa mekteplerdiń payda bolıwı madeniy integraciya jarayanların kúshli ekenin kórsetedi.

Juwmaq

Qaraqalpaq baqsishılıq mektepleriniń payda bolıwı hám boliniwi – xalıq madeniyatınıń uzaq jıllıq rawajlanıwınıń nátiyjesi. Hár bir mektep ózine tán stil, repertuar hám estetikalıq qádiriýatlar menen ajralıp turadı.

Búgingi kúnde bul mekteplerdi saqlaw hám rawajlandırıw milliy madeniy siyasattıń áhmiyetli baǵdarınıń biri bolıp tabıladı. Olar xalıq ruwxıylıǵınıń ajıralmas bólegi sıpatında keleshek áwladqa jetkeriliwi tiyis.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Qosbergenov A. *Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretiwshiligi*. Nókis: Bilim, 2005.
2. Allambergenov K. *Baqsishılıq sanaatı hám onıń tariyxı*. Nókis: Qaraqalpaqstan, 2010.
3. Pirnazarov T. *Qaraqalpaq folklorı*. Tashkent: Fan, 1998.
4. Járımbetov S. *Dástan hám baqsı atqarıwshılıq dástúri*. Nókis, 2012.
5. Xojaniyazov B. *Xalıq muzıkası hám baqsılar ijadı*. Tashkent: O‘zbekiston, 2007.
6. Karimov U. *Orta Áziya xalıqları folklorı*. Tashkent: Fan, 2001.
7. Qaraqalpaqstan Respublikası Ilimler akademiyası. *Qaraqalpaq folklorı boyınsha izertlewler toplamı*. Nókis, 2015.
8. Dauletmuratov M. *Baqsılar repertuarı hám atqarıw usılları*. Nókis, 2018.